

1.01 Izvirni znanstveni članek

NALEZLJIVE BOLEZNI SKOZI ČAS
INFECTIOUS DISEASES THROUGH TIME

UDK 94(497.4Koper)"1630/1631":616.98(093.3)

94(450Gorizia)"1682/1683":616.98(093.3)

Prejeto: 9. 10. 2020

Človek v primežu epidemije: doživljanje kuge v Kopru in Gorici v 17. stoletju

URŠKA BRATOŽ

dr., znanstvena sodelavka

Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijeva 1, SI-6000 Koper

e-pošta: urska.bratoz@zrs-kp.si

Izveleček

Prispevek opazuje doživljanje kuge in njene posledice na primeru poročil, ki v 17. stoletju to bolezen opisujeta v Kopru in Gorici, kjer sta izpod peres koprskega sindika Fabia Fina in goriškega duhovnika Giovannija Marie Marusiga nastali pričevanji iz 'prve roke'. Prispevek iz obeh pričevanj in drugih razpoložljivih virov razbira kolektivna čustva, ki sta jih sprožili epidemiji v letih 1630/31 in 1682/83, njune demografske posledice ter spremembe na ravni družbenega reda in obenem opazuje, kako so na te zapise vplivali pozicija, funkcija in osebna vpletenost zapisovalcev.

Ključne besede:

epidemije,
kuga, 17. stoletje,
Koper, Gorica,
mesta, Fabio Fino,
Giovanni Maria
Marusig

Abstract

A MAN IN THE GRIPS OF AN EPIDEMIC:
EXPERIENCING PLAGUE IN KOPER AND GORICA IN THE 17TH CENTURY

The paper observes the experience of the plague and its consequences through 17th century reports, which were written by "first hand" witnesses of the plague Fabio Fino, a syndic in Koper and Giovanni Maria Marusig, a priest in Gorica. From both testimonies and other available sources the paper extracts collective emotions triggered by the epidemics in the years 1630/31 and 1682/83, their demographic consequences and changes of the social order. At the same time, the paper observes how the chroniclers' positions, functions and personal involvement affected their reports.

Key-words:

Epidemics,
plague, 17th
century, Koper,
Gorica, towns,
Fabio Fino,
Giovanni Maria
Marusig

Uvod

Več stoletij je bila kuga tista bolezen, ki je veljala za sinonim najhujše oblike nalezljive bolezni velikih epidemičnih razsežnosti, predvsem zaradi velike nalezljivosti, hitrega poteka in visokega deleža umrljivosti, ki je bila posledica neobstoječe učinkovite kurative. Posebej ranljiva ob kužnih epidemijah so bila urbana središča, ne nujno samo tista večjega obsega. Pričevanja o kugi so poleg mrliških matičnih knjig in tudi različnih vizualnih upodobitev tisti dragoceni viri, ki nam poleg epidemiološke statistike lahko razkrijejo tudi družbene posledice epidemij in njihovo doživljanje. V pričujočem prispevku¹ se želimo posvetiti dvema primeroma pričevanj o kugi, ki razkrivata delček stvarnosti epidemij v Istri in na Goriškem v 17. stoletju, obenem pa odpirata cel nabor pojmovanj, povezanih z nalezljivimi boleznimi.

Po navedbah kronistov so se epidemije kuge v zgodnjem novem veku na območju Istre in Goriške ter v bližnjih deželah pojavljale celo v desetletnih intervalih, res pa je, da za številne od njih, razen posameznih omemb, nimamo veliko podatkov, zlasti ne o tem, kako obsežne in prodorne so bile. Hujše epidemične krize so se sicer pogosto ohranjale še dolgo potem v ljudskem in zgodovinskem spominu,² vendar so za njimi le redko ostala oprijemljiva pričevanja.

V prvi četrtini 17. stoletja je kuga poleg Trsta oplazila Koroško, Kranjsko in Štajersko, primeri okužb pa naj bi bili prisotni tudi leta 1623 v Gorici³ in v naslednjih dveh letih znova na Kranjskem.⁴ V 30. letih 17. stoletja, ko se je epidemija širila po severni Italiji in po večjem delu zahodne Evrope,⁵ je kuga posebej močno ogrožala Koper in Istro.⁶ V naslednjih desetletjih ni bilo posebnih (vsaj ne vidnejših) omemb epidemij na tem območju, razen posamičnega pojavljanja kuge med leti 1670 in 1671 v nekaterih krajih na Goriškem.⁷ Opaznejšo epidemijo nato srečamo šele leta 1682 v Gorici,⁸ v tem času pa je bolezen poleg Goriške ogrozila tudi Kranjsko in Štajersko.⁹

Če so na Goriškem lahko pričakovali širjenje kuge bodisi iz Kranjske ali drugih habsburških ozemelj, je ta povsem zlahka prihajala tudi z zahodne beneške strani. Nasprotno so se v beneški Istri bali vdora epidemij s tržaške strani ter avstrijskega dela Istre in Furlanije. Ključna pot prenosa bolezni je bila seveda tudi po morju, predvsem iz Benetk; mapiranje izbruhov epidemij kuge v beneški Istri¹⁰ namreč nakazuje, da so bila zlasti pristanišča, skupaj s svojimi zaledji, ključne epidemiološko nevarne točke. Bolezenska žarišča so se najpogosteje razvila v mestih in strnjjenih naseljih, kjer so bili stiki med ljudmi na dnevni ravni še posebej intenzivni, obenem so k temu pripomogle tudi siceršnje higienske in bivanjske razmere.

¹ Članek je nastal v okviru raziskav znotraj raziskovalnega programa P6-0272, ki ga financira ARRS.

² Npr. tiste iz leta 1511, 1554 in 1630–31 v Kopru (o katerih poročata npr. Naldini: *Cerkveni krajepis* in Tommasini: *De Commentarj*). O tvorjenju kolektivnih spominov v času kuge gl. npr. Carmichael: *The Uses*.

³ Gl. Gaddi: *Sanità pubblica*, str. 244 in Marusig v Cergna: *Il diario*.

⁴ Morelli: *Istoria*, II, str. 149.

⁵ Alfani: *Plague*.

⁶ Gl. Schiavuzzi: *Le epidemie*; Ivetic: *La peste*; Benussi: *Frammento*, idr.

⁷ Travner: *Kuga*, str. 112.

⁸ Že pred tem, v letih 1679–81, naj bi se na Goriškem pojavili posamezni primeri kuge, leta 1679 pa tudi na Kranjskem (Idrija) (Travner: *Kuga*), saj je tega leta epidemija med drugim razsajala na Dunaju in v Gradcu (Gaddi: *Sanità pubblica*, str. 239), od tod se je širila tudi na Štajerskem (Umek: *Kuga na Štajerskem*). Poleg tega naj bi Gorici kuga grozila tudi leta 1690, ko so poročali o epidemiji na Hrvaškem in v Dalmaciji (gl. Jelinčič: *Črna smrt*, str. 121).

⁹ Morelli: *Istoria*, str. 152 in Marusig v Cergna: *Il diario*.

¹⁰ Gl. zlasti Ivetic: *La peste*, str. 173 itn.

Zapisi tistih, ki so doživeli kugo

Epidemiji, ki jima bo na tem mestu posvečena pozornost, sta izbruhnili v beneškem Kopru (1630–31) in habsburški Gorici (1682–83), in sicer predstavljata eni od zadnjih pojavljanj kuge na tem območju. V prvem primeru je mogoče domnevati, da se je okužba, kar je bilo sicer pogosto, razširila iz Benetk,¹¹ v drugem pa s Hrvaške preko Štajerske in Kranjske. Ob prvih opozorilih na bolezensko nevarnost so tako v Kopru leta 1630 poostrili komunikacijo z Miljami, ki jih je kuga že dosegla, s prepovedjo in onemogočanjem prometa pa so se predvsem na ključnih točkah na reki Soči in Vipavi skušale leta 1682 pred epidemijo iz Goriške obvarovati sosednje dežele. Za preprečitev prometa s Primorsko je bila iz Kranjske poslana vojska tudi na Razdrto,¹² Benečani pa so ukrepali takoj in zaprli poti z avstrijskimi deželami.¹³ Tega leta je kuga vdrla v mesto prek kranjskega trgovca, ki je prišel v Šempas iz Hrvaške, a bolezen ni bila takoj prepoznana.¹⁴ Tudi v Kopru se o kugi nekaj mesecev po pojavu prvih sumljivih simptomov ni zares govorilo, saj naj bi resnost bolezní zanikal eden od ranocelnikov.¹⁵ Zanikanje prisotnosti kuge oziroma zapoznalo identificiranje bolezní je privedlo do poznega ukrepanja in omogočilo hitro širjenje okužbe.

Na družbene ravni pojavljanja kuge v nekem urbanem okolju nam dovolijo vstopiti zlasti *narativni* viri, na primer zapisi posameznikov, ki so epidemijo opazovali od blizu. Večina ohranjenih kužnih poročil je, kakor ugotavljajo raziskovalci, retrospektivnih, le malo je dejanskih dnevnikov, ki so nastajali v realnem času pojavljanja neke epidemije.¹⁶ Pogosto gre za zapise, ki so bili oblikovani kot 'uradni' spomini na kugo in so poudarjali namene preteklih protikužnih akcij ter proaktivno svetovali morebitnim v prihodnje ogroženim generacijam, kako ravnati v podobnih situacijah ali ohranjati zamajani red.¹⁷

V teh primerih gre za bolj ali manj osebne zapise, v katerih se zapisovalci lahko osredotočajo na različne vidike izbruha nalezljive bolezní, njenega učinka na skupnost in na posledične spremembe družbenega življenja v času krize, redkeje pa tudi na osebno doživljanje slednje. Historiografija je na tovrstno gradivo postala bolj pozorna v času vznika mikrozgodovinskih študij, zlasti z italijanskim zgodovinarjem C. Cipollo, ki je izbruh epidemije iz leta 1630 prikazal skozi oči zdravstvenega nadzornika Cristofana Ceffinija v toskanskem mestecu Prato.¹⁸ Njegov protagonist je v svoji zdravstveni kroniki dnevno jasno

¹¹ Tu se je epidemija začela na začetku julija 1630 (gl. npr. Benussi: *Frammento*, str. 999).

¹² Jelinčič: *Črna smrt*, str. 120.

¹³ Gaddi: *Sanità pubblica*, str. 240. Kuga je imela opazne gospodarske posledice zaradi zapiranja (deželnih in državnih) meja, ki so sprožile verižno reakcijo tudi v tistih krajih, kjer se okužba ni pojavila, a je grozila iz bližnjih območij. Kolikšen vpliv je imelo omejevanje trgovine na meddeželni in meddržavni ravni, dokazuje tudi članek o kugi na Štajerskem, kjer je ob koncu 70. let 17. stoletja vladal strah, da bi Benečani in Goriška, Gradiška ter Reka in Trst zaprli prehode proti Kranjski, saj bi to pomenilo ohromitev trgovine (Umek: *Kuga na Štajerskem*). Seveda sta bili zapiranje in odpiranje meja deloma pogojeni tudi s političnim dogovarjanjem; tako je denimo grof Thurn leta 1681 posredoval, da so svoje prehode kljub potencialni kužni nevarnosti odprle Benetke, nekoliko kasneje pa je bilo potrebno posredovanje notranjeavstrijske vlade, da je Goriška ohranila odprte prehode na Kranjsko (Umek: *Kuga na Štajerskem*, str. 83).

¹⁴ Gl. npr. Gaddi: *Sanità pubblica*, str. 240.

¹⁵ Gl. Cossàr: *L'epidemia*, str. 179.

¹⁶ Carmichael: *The Uses*, str. 134.

¹⁷ Carmichael: *The Uses*, str. 157. Seveda so za raziskovanje kuge dragoceni tudi vsakršni narativni viri, tudi tisti, v katerih so epidemije – pogosto kmalu po odpravi protikužnih ukrepov – opisane zaradi gospodarskih in drugih posledic, ki so sprožile potrebo po njihovem reševanju, zlasti v komunikaciji med lokalno in deželno ravni. B. Golec to ob obravnavi kuge na Dolenjskem denimo pokaže skozi mestne prošnje za pomoč, anale v mestnih knjigah, poročila deželnim stanovom in druge dokumente (Golec: *Kužne epidemije*, str. 37–38).

¹⁸ Cipollo: *Cristofano e la peste*. Prvič izdana leta 1976.

in natančno beležil število umrlih, zaprtih hiš ipd. ter dodajal slikovne ponazoritve, skratka, pozornost je usmeril na tiste zadeve, ki so se dotikale opravljanja njegove funkcije in dolžnosti v času epidemije.

Tovrstne dnevnik/kronike, ki pa niso nujno izhajali iz opravljanja javnozdravstvenih funkcij, srečujemo marsikje po Evropi. V Angliji so na primer (poleg napol fiktivnega zapisa Daniela Defoeja¹⁹) ohranjeni famozni dnevniški zapisi Samuela Pepysa, v katerih je skoraj celo desetletje beležil dogajanje okrog sebe, vanje pa zajel tudi epidemijo leta 1665. Pepys, ki je deloval v administraciji angleške mornarice in bil član parlamenta, sicer ni pisal z namenom, da bi njegovo delo doseglo širše občinstvo, vendar pa mu je bilo kljub temu veliko do tega, da bi svoj zapis varno shranil, tudi v obliki vezanih prepisov. Vsekakor danes njegov dnevnik predstavlja izjemen vir za zgodovino vsakdanjega življenja. Kugo, o kateri je pisal, je sicer opazoval kot predstavnik tistega segmenta prebivalstva, ki ga ta bolezen ni ogrožala tako zelo kot manj premožne, živeče v natrpanih domovanjih; z njimi tudi ni bil v neposrednem stiku, poleg tega je imel vso svobodo, da v času krize zapusti ogroženi London.²⁰

Če iščemo vzporednice v nam bližjem prostoru (tako v habsburškem kot beneškem političnem okviru), lahko nekaj podobnih pričevanj najdemo tudi npr. v beneški Furlaniji,²¹ na Goriškem in v beneški Istri. Za Gorico v zadnji četrtini 17. stoletja je ohranjen znani dnevnik (*Relazione del Contaggio successo in Goritia, et sua origine l'anno 1682*) **Giovannija Marie Marusiga**, ki poleg dragocenih številčnih podatkov vsebuje tudi avtorjeve verze in risbe, na katerih so ponazorjeni ključni trenutki kužne epidemije.²² Za zadnjo epidemijo kuge v Kopru (1630–31), torej dobrega pol stoletja pred tem, pa se je (v prepisu in žal ne v celoti) ohranil fragment »kužne kronike« **Fabia Fina**.²³

Prepis izseka Finovega dela je nastal v 18. stoletju izpod rok kanonika Pietra Rossija, kasneje pa je umetnostni zgodovinar in etnograf Ranieri Mario Cossar nanj naletel ob urejanju knjižnice markiza Polesinija na otoku sv. Nikole pri Poreču, nato pa v Archeografo Triestino (1927–28) objavil s komentarji opremljeno transkripcijo. V primerjavi s Finovo kroniko, ki ji manjka več listov, je Marusigov dnevnik ohranjen v celoti in je bil prav tako izdan v obliki transkripcij. Medtem ko je bil slednji že večkrat deležen znanstvene ali strokovne obravnave,²⁴ je bilo Finovo delo obravnavano le ob objavi transkripcije in v redkih študijah o koprski epidemiji.²⁵

Giovanni Maria Marusig (1641–1712) je v času kuge deloval kot kaplan in spovednik v goriškem samostanu sv. Klare, ko je v 84-dnevni karanteni v hiši na trgu Travnik lahko podrobno opazoval dogajanje med epidemijo.²⁶ Zdi se, da je potek goriške epidemije opazoval nekoliko od daleč, hudomušno, pa tudi kritično in včasih pikro. Fabio Fino, ki se je ponašal z grofovskim nazivom, je bil v času epidemije sindik²⁷ v Kopru. Pri Finu je mogoče zaslediti več tragičnosti, tudi osebno izpoved in čustvenost ter neposredno vpletenost; navsezadnje je

¹⁹ O njem gl. npr. Seager: *Lies*; Schonhorn: *Defoe's Journal* ipd.

²⁰ Gl. npr. Tomalin: *Samuel Pepys*.

²¹ O primeru iz leta 1598 gl. Polese: *La peste*, prim. tudi Makuc: *Historiografija*, str. 46–47; za videmske dnevniške zapise iz leta 1511 gl. Bianco: *Krvavi pust*.

²² Cergna: *Il diario*.

²³ Objavljeno v Cossar: *L'epidemia*.

²⁴ Omenimo npr. avtorje, kot so Cicuta: *Giovani Maria Marussig*; Jelinčič: *Črna smrt*; Marušič: *Ivan Marija Marušič*; Waltritsch: *Prvi goriški kronist*; Cergna: *Il diario*.

²⁵ Npr. Ivetič: *La peste*.

²⁶ Gl. Cergna: *Il diario*; Pillon: *Giovanni Maria Marusig*; PSBL, 1984, str. 382–383; o njegovem dnevniku gl. Cicuta: *Giovani Maria Marussig*; Jelinčič: *Črna smrt*; Gaddi: *Sanità pubblica*; Marušič: *Ivan Marija Marušič* idr.

²⁷ Šlo je za izredne beneške uradnike, ki so bili poslani v Terrafermo za revidiranje aktov lokalnih uradnikov in posredovanje pri beneških sodiščih v primeru ugotavljanja nepravilnosti (gl. npr. Zorzi: *Venezia*, str. 91; prim. Viggiano: *Note*, str. 9).

tudi sam v koprski epidemiji izgubil ženo in (vsaj) tri otroke.²⁸ Njuno spoprijemanje s krizno situacijo se torej nekoliko razlikuje, verjetno prav zaradi osebne vpetosti v tragiko, ki jo je prinesla epidemija.

Če pri Marusigu odnos do topike zaznamuje nekakšna vedrost (pravi, da je med epidemijo »dobro jedel in pil ter pisal kroniko«), šaljivost, celo roganje hudi krizni situaciji, je pri Finu bolj zaznati resnost, žalost in grozo, saj se je z boleznijo in smrtjo поблиže srečal. Ta se odraža skozi prvoosebno pripoved, čustven jezik, metafore (npr. »kužni ogenj«, »kužna povodenj« ...), vzklrike (npr. »srce se mi para«) in rabo čustveno zaznamovanih besed. Kljub temu pa, vsaj iz ohranjenega fragmenta, ne izvemo ničesar o njegovi osebni boleči izkušnji (izgubi svojcev) med epidemijo. Najverjetneje to kaže, da je bil dokument vendarle namenjen tudi bolj formalnemu poročanju. Oba se torej usmerjata prvenstveno na neko zunanje (splošno) dogajanje, v *kolektivno* (in ne svojo osebno) zgodbo izbruha epidemije. Pri tovrstnem gradivu to tudi ne preseneča, saj je zasebne, kaj šele (prvoosebne) zapise preprostega človeka, veliko težje pričakovati.²⁹

Oba zapisovalca sta sicer sodila med višje družbene sloje, zaznati pa je mogoče, da informacije oblikujeta tudi skladno s svojo *javno funkcijo*; Fino je denimo zaradi vloge sindika veliko besed namenil spreminjajoči se mestni upravi, na drugi strani pa je Marusig kot klerik upodabljal religiozne rituale na javnem prostoru, ki ga je lahko opazoval (zlasti procesije in maše na prostem).

Marusig se zdi, da je potek goriške epidemije opazoval nekoliko od daleč (bil je namreč v karanteni v stavbi na trgu Travnik tik ob mestnih vratih, kjer je imel dober razgled na javno dogajanje), res pa je, da je bila tudi Finova hiša že po nekaj mesecih epidemije zaprta, kar pomeni, da je tudi on večino časa verjetno preživel v karanteni na svojem domu v bližini glavnih kopenskih mestnih vrat.³⁰ Epidemija je sicer trajala vsaj od septembra 1630 do novembra naslednjega leta; ker je preživel,³¹ je zelo verjetno, da je njegova kronika nastala (kmalu) po njej.

Marusig je dogajanje beležil dnevno (kasneje je dogajanja uredil v pripovedi in verze), zato lahko govorimo o nekakšnem 'dnevniku', medtem ko je Fino zapustil splošnejši opis, na neki način spomin na epidemijo, ki jo je izkusil, ni pa znano, kdaj ga je napisal.³² Nikjer sicer izrecno ne povesta, kako sta zbirala informacije; dajeta vtis (in verjetno je bilo vsaj večinoma res tako), da sta bila pri večini dogajanja očitidca, deloma sta informacije dobivala iz dostopnih virov.

²⁸ Med marcem in julijem 1631; gl. Cossar: *L'epidemia*, str. 186; prim. AST, AAMC, M/1088 in M/626.

²⁹ Tudi primer pisem, ki so bila objavljena v času koprške kuge sredi 16. stoletja (Gavardo: *Le lagrime*), in so bila dodana poetičnemu zapisu o epidemiji, so denimo nastajala z varne razdalje, zunaj ogroženega mesta, zato so se številne informacije izgubile ali preoblikovale prek posrednikov, ki so jih prinašali. Najbrž je bila tudi dejavna vpetost v dogajanje med epidemijo tista, ki je ključno prispevala k bolj osebni naraciji, zato bi morda več pristnih informacij za goriško epidemijo lahko iskali v domnevno ohranjenem dnevniku duhovnika Štefana Mozetiča, ki naj bi – v primerjavi z Marusigom – ljudem tudi dejavno pomagal (gl. PSBL, 1984, 466–467; Marušič: *Ivan Marija Marušič*, str. 125; prim. Makuc: *Historiografija*, str. 68). Ne smemo pa pozabiti, da je Marusig v svojem dnevniku z besedami in čopičem naslikal tudi številne preproste ljudi z imeni in drobci osebnih zgodb.

³⁰ O njem iz drugih virov (popisnega seznama hiš, nastalega 8. aprila 1631; AST, M/625, b. 855) izvemo, da je živel v jugovzhodnem delu mesta, v četrti Busterla, kamor se je kuga razširila kmalu potem, ko se je epidemija začela v pristaniški četrti sv. Martina. Po prvih smrtih njegovih otrok so njegovo hišo zaprli; v isti četrti je bilo tedaj sedem takih hiš, v karanteni pa 152 ljudi.

³¹ Cerkevne matice pričajo o tem, da se je že leta 1632, potem ko mu je med epidemijo umrla prva žena, znova poročil (ŽAK, poročna knjiga 1606–1639), ponovno pa se kot sindik pojavlja leta 1636 (Cossar: *L'epidemia*, str. 178).

³² Pri Marusigu gre za časovno natančno določene (datirane) opise, medtem ko pri Finu podrobnejši časovni sklici večinoma manjkajo, vendar okvirno sledi kronološkemu vrstnemu redu dogajanj.

Oltarna slika v cerkvi Marije zavetnice zdravja v Smedeli pri Kopru, upodobljena v zahvalo za konec epidemije kuge.

Rekonstrukcija dogodkov iz drugih sočasnih dokumentov je velikega pomena tudi za razumevanje celotnega konteksta nastajanja njunih zapisov. V smislu preseka ustaljenega življenja in pečata, ki sta ga pustili v kolektivnem spominu,³³ sta obe epidemiji kuge (v Gorici je v osmih mesecih terjala skoraj 500, v Kopru pa v dobrem letu dni več kot 1.900 življenj) vsekakor lahko obravnavani kot izredni dogodek, ki je postal del kolektivnega spomina za več generacij. Razsežnosti dogodka se zavedata tudi oba pisca, že zato, ker se jima zdi vredno o tem (čim bolj natančno) poročati.

Marusig dodaja tudi natančne poimenske navedbe umrlih (pogosto tudi njihovo starost), ravno tako navaja tudi jasne topografske reference, zato je njegov dnevnik do neke mere uporaben tudi za ugotavljanje demografske slike goriške epidemije,³⁴ za koprsko stvarnost pa je za ta namen mogoče deloma poseči tudi po drugem (popisnem) gradivu.

Pri obeh dokumentih je deloma možna preverljivost z drugimi zgodovinskimi viri in s tem ocena verodostojnosti zabeleženih podatkov; Lucilla Cicuta³⁵ je že naredila primerjavo Marusigovega dela z ohranjenimi arhivskimi dokumenti, ki so razkrili precejšnjo skladnost z njegovimi opisi. Pri Finu je to vsaj deloma opravil že Cossâr (1928), navsezadnje se obe deli sklicujeta vsaj na realne zgodovinske osebe oziroma akterje znotraj lokalne skupnosti njunega časa.

Zgodovinarji ugotavljajo, da je bilo zlasti za kužne kronike zdravnikov, javnih uradnikov in tudi za pisce družinskih dnevnikov značilno, da so izvore kuge povezali z dejanskim prostorom in časom ter tudi z delovanji posameznikov; prek

³³ Tu bi se veljalo pridružiti razmišljanju Ann Carmichael, ki pravi, da so pričevanja skupaj z materialnimi opomniki na kugo oziroma fizičnimi kraji spominjanja tvorila urbano krajino, ki je postala palimpsest kužnih kodov, s spomeniki, gomilami, prostori, ki jih lahko vsi berejo in vidijo, kalup za spomin, pozabo in nadzor (Carmichael: *The Uses*, str. 160). Ta 'materialni kalup' za ljudski spomin, prilagodljiv za retoriko magistratov, zdravnikov in klerikov, katerih pričevanja so ustvarjala uradne spomine (ibid., str. 151), so ob kugi pogosto predstavljali lazareti, a tudi votivne cerkve, kot npr. dokazujejo primeri na Koprskem (cerkev v Smedeli na kraju, kjer so pokopavali umrle za kugo iz mesta in bližnje okolice ipd.; gl. zlasti Tommasich: *Il santuario*; o ohranjanju spominskih praks na tem mestu prim. Steffe': *Libera nos*).

³⁴ V literaturi je njegovo poročanje najbolj referenčno za razprave o razsežnostih te epidemije. Med drugim se na njegove podatke sklicujejo avtorji, kot je npr. Morelli: *Istoria* in Rutar: *Poknežena grofija*.

³⁵ Cicuta: *Giovani Maria Marussig*; prim. tudi Marušič: *Ivan Marija Marušič*, str. 123.

rabe poznanih imen in krajev, lokalnih zgodb, opisov dejanskih izkušenj so povezali znano s strah zbujujočim. Najmočnejše rabe spomina tako v pričevanjih kot artefaktih so bile torej lokalne in osebne.³⁶

Čeprav nekatere izdaje Marusigovega dela vsebujejo posvetila (npr. grofu Cobenzlu), so raziskovalci prepričani, da so bila ta dodana kasneje. Verjetno Marusig ni pisal z namenom, da bi svoje delo posvetil točno določeni osebi, a se je gotovo obračal na bralca svojega časa. Njegovo delo o kugi se je tudi ohranilo v več rokopisih, kar pomeni, da si je prizadeval za to, da ga obvaruje – nasploh je bil njegov namen zapise o času, v katerem je živel, pustiti naslednjim generacijam. Vsekakor ne Fino (ki je pisal v italijanščini) ne Marusig (ki je pisal v italijanščini in furlanščini)³⁷ nista nameravala doseči najpreprostejšega človeka, morda je le slednji (ki je obenem dodal tudi slikovna sporočila) vendarle skušal zaobjeti nekoliko širši spekter občinstva.

Kljub temu da ti pričevanja ne prihajata od povsem običajnih, preprostih ljudi, pa vendarle na neki način odslikavata posameznikov odnos do zgodovinskih dogodkov in hkrati vpetost v družbo, katere pripadnika sta bila. Pri obeh delih je zaznavna vsaj delna težnja k beleženju zgodovine oziroma dogodkov, vrednih spomina – oba pisca opazujeta in se spominjata kot člana neke skupnosti.

Epidemična statistika narekuje ukrepe

Fino sicer ne poroča o žrtvah epidemije, kakor Marusig, vendar nam o demografskih posledicah epidemije v Kopru pripovedujejo drugi viri.³⁸ Čeprav bi bilo običajno vsaj deloma mogoče identificirati število žrtev kuge iz cerkvenih matic, sploh po uvedbi obveznega beleženja mrliških knjig (v Kopru se beleženje smrti začel leta 1616³⁹), ko so zapisi sicer bolj konsistentni, v tem primeru to ni izvedljivo; koprške mrliške matice so namreč redno vodene le do konca septembra 1630, nadaljujejo pa se po zaključku razmaha epidemije,⁴⁰ konec oktobra 1631.

Kljub temu imamo ravno iz časa epidemije 1630–31 ločeno voden nominativni seznam umrlih za kugo.⁴¹ Gre za popis umrlih po mestnih četrtih, ki se je začel voditi sredi epidemije, nekaj mesecev preden je ta dosegla vrh oziroma potem, ko je v mestu umrlo že okrog 200 ljudi, takrat pa je bilo popisano tudi prebivalstvo posameznih četrti.⁴²

³⁶ Carmichael: *The Uses*, str. 142.

³⁷ Italijanščina je bila v obeh primerih uradovalni jezik in lingua franca višjih slojev.

³⁸ Ta vprašanja so bila podrobneje obdelana tudi v: Bratož: *Peste*.

³⁹ Torej, dve leti po tem, ko je bilo vodenje teh knjig določeno s tridentinskim koncilom.

⁴⁰ Možno je, da je bilo to povezano tudi s smrtmi v vrstah duhovščine, ki je sicer skrbela za cerkvene matične knjige (prim. Cossà: *L'epidemia*, str. 187).

⁴¹ Tovrstni sezname sicer niso bili pogost pojav, poleg tega so se med seboj tudi zelo razlikovali. V primerjavi z nekaterimi drugimi »knjigami umrlih«, ki so veliko natančnejše, saj vsebujejo tudi podatke o poklicu, vzroku smrti, trajanju bolezni (gl. Ell: *Three days*, str. 129; Alfani: *Plague*), je koprski seznam veliko manj kompleksen, poleg tega pa tudi nepopolno ohranjen. Vsebuje ime umrlega, datum njegove smrti in pogosto tudi sorodstveno razmerje z družinskim glavarjem (sin, žena ipd.), vpisi pa so razdeljeni po mestnih kontradah.

⁴² AST, AAMC, M/626 (prim. tabela Benussi: *Frammento*, str. 1001); popis, nastal pod podestatom A. Gabrielom 8. aprila 1631, je naslovljen »Libro nel quale si notano le case che giornalmente si sequestrarono per sospetto, d'ordine degli Ill.mi Sig.ri Prov. et medesimamente si notano tutti quelli che muoiono alla giornata di mal contagioso tenuto per me Domenico Del Bello Canc. del Sindicato«; temu je dodana »statistica delle case et abitanti di Porta Braciol, Porta Ognissanti, Porta Pusterla, Porta S. Martino, Porta S. Tomaso«, ki pa ni ohranjen v celoti, kar nas prikrajša za veliko zanimivih podatkov. Obstaja še ena različica seznama umrlih, ki je priložena koprski mrliški knjigi (ŽAK, mrliška knjiga II, 1630–1657, »Morti de mal contagioso dopo 1630«, in jo je uporabil tudi Cossà).

V Kopru so prebivalce popisovali verjetno načelniki četrti; gre sicer za beleženje, ki ga je koordinirala mestna uprava, saj jih je po navodilih zdravstvenih nadzornikov zbral kancelar Domenico del Bello. Na drugi strani je podatke za Gorico beležil Marusig na lastno pobudo, pri čemer ni povsem jasno, kako je do informacij prišel.

Popis za Koper v ločenih seznamih beleži umrle za kugo, ne vemo pa, koliko je bilo vseh obolelih in torej, koliko je znašala letaliteta. V primerjavi z goriško evidenco po Marusigu tu ni razvidno, ali so med navedenimi ljudmi tudi osebe, ki so umrle iz kakšnega drugega vzroka.⁴³ Opozoriti je sicer treba, da je pojem kuga v najširšem smislu opredeljeval skupek bolezenskih stanj, pri čemer je lahko prevladovala predvsem simbolna konotacija hude epidemične bolezni, ki v kratkem času ob hitrem prenosu z ene osebe na drugo vzame veliko človeških življenj, v kliničnem smislu pa ne nujno bolezni, ki se jo po odkritju bakterije *Yersinia pestis* medicinsko kategorizira kot kugo.⁴⁴

Danes za kugo velja, da je bakterijska bolezen z do šestdnevno inkubacijo. Bubonska kuga nastopi nenadno z visoko vročino, mrzlico, splošno šibkostjo in glavobolom, že po enem dnevu pa sledi pojav izjemno povečanih – otečenih in bolečih bezgavk (bubonov), najpogosteje v pazduhah, dimljah ali na vratu. Čeprav gre za zoonozo, ki se prenaša prek okuženih bolh, se lahko razvijeta posebno smrtonosni sekundarna septična ali pljučna kuga. Slednja, ki se kapljično širi s človeka na človeka, lahko ob odsotnosti zdravljenja pomeni skoraj 100-odstotno umrljivost, pri bubonski obliki pa je smrtnost običajno večja od 50 %.⁴⁵

Za obravnavani epidemiji v 17. stoletju namig, da gre za (bubonsko) obliko kuge z značilnim otekanjem in pojavom bul v predelih bezgavk, dobimo le v obeh kužnih kronikah. Fabio Fino denimo omenja, da se je v Kopru pri domnevno prvem obolelem pokazala »una enfiatura come un ovo tutta nera« [oteklina kakor jajce, vsa črna],⁴⁶ Marusig pa opisuje: »Il male tanto brutto è diffuso a macchia e nero che' tutti muoiono, ne' può più aiutare il medico« [grozna in razširjena bolezen s črnimi madeži, za katero vsi umirajo in pri kateri zdravnik ne more pomagati].⁴⁷

Kljub nekaterim pomanjkljivostim v podatkih je mogoče trditi, da je v Kopru skupna bilanca smrtnosti zaradi kuge tudi 20-krat preseгла število smrti na letni ravni zadnjih nekaj let. V juliju 1631, ko je epidemija dosegla svoj vrhunec, je bila smrtnost skoraj 7,5-krat višja od povprečne umrljivosti v štirih letih pred epidemijo. Natančnega deleža umrljivosti ni mogoče določiti, saj manjka točen podatek o številu mestnega prebivalstva, ocenjujemo pa, da je ta presežek znašal med 400 in 500 promili.⁴⁸ V Gorici posledice epidemije, do katere je prišlo dobrih 50 let po zadnji koprski, niso bile tako drastične, pa vendar je po evidenci Marusiga, kjer je razvidno tudi razmerje med umrlimi za kugo po spolu, v epi-

⁴³ Namig na to so, sicer redke, navedbe, kot npr.: »l'huomo é gia gran tempo infermo« (AST, AAMC, M/1088).

⁴⁴ O tem gl. zlasti Cohn: *The Black Death*, pa tudi Cipolla: *Miasmi*. Cohn v svoji teoriji zagovarja stališče, da bolhe prenašajo moderno kugo, pri srednjeveški 'črni smrti' pa je šlo za bolezen z drugačno patogenezo in klinično sliko. Med drugim to argumentira z dejstvom, da se je srednjeveška kuga (in potrdimo lahko, da je to veljalo tudi za obravnavani novoveški epidemiji) pojavljala v poletni sezoni, ki za bolhe ni ugodna, poleg tega je kmalu postala bolezen, ki je prizadela večinoma mlajšo populacijo, ki še ni razvila imunosti nanjo. Zanimivo je, da je bilo za Gorico ugotovljeno, da so bili med umrlimi za kugo v veliki meri zastopani prav otroci do 10 let in mladi ljudje do 20. leta starosti, ki so skupaj zavzemali več kot 40-odstotni delež smrti (Kajin: *Epidemija kuge*, str. 118). Za Koper podatkov o starosti umrlih žal nimamo. Kljub temu te teorije odpirajo kompleksna vprašanja, na katera bi bilo mogoče odgovoriti le s pomočjo medicinskih ved.

⁴⁵ Gl. npr. Tomažič, Strle: *Infekcijske bolezni*, str. 521.

⁴⁶ Cossàr: *L'epidemia*, str. 179.

⁴⁷ V: Cergna: *Il diario*, str. 72.

⁴⁸ Gl. tudi podatke v Bratož: *Peste*.

demiji umrlo 248 moških in 250 žensk,⁴⁹ to pa bi na ocenjeni populaciji okrog 4.000 ljudi⁵⁰ predstavljalo okrog 12,4-odstotni delež.

Dinamika obeh epidemij, koprške in goriške (pri čemer sta velikosti obeh populacij primerljivi)⁵¹ je razvidna iz spodnjega prikaza, kjer do izraza pride predvsem oster klimaks pri epidemiji v letih 1630–31. Epidemija v Kopru je bila tudi dolgotrajnejša, saj se je začela⁵² že v zadnji četrtini leta 1630, izzvenela pa je šele dobro leto kasneje. V primerjavi z goriško, kjer je umrljivost skokovito narasla kmalu po pojavu prvih bolnikov, se je epidemija v Kopru stopnjevala počasneje.⁵³ V Gorici je trajala slabih osem mesecev, poleg tega je bila manj smrtonosna od koprške – zakaj je bilo temu tako, je težko ugotavljati. Morda je k temu pripomogel kateri od sanitarnih ukrepov, čeprav je bila v Gorici splošna karantena uvedena šele konec novembra 1682⁵⁴ (potem ko je bil vrhunec epidemije že mimo). V Kopru je sekvestracija potekala postopoma in ob pojavu posameznih okužb, verjetno pa se je zapiranje posamičnih hiš, v katerih so bili bolniki ali potencialno okuženi, začelo spomladi, tik, preden je začelo število smrti strmo naraščati. Pri vsakršnih ukrepih so oblasti seveda skušale najti ravnovesje med zdravstveno zaščito prebivalstva in gospodarskimi interesi, zato je treba upoštevati, da izvajanje profilaktičnih ukrepov verjetno nikoli ni bilo povsem rigidno.⁵⁵

Sekvestracija okuženih hiš je bila v tem času splošna praksa, ki so jo uporabljali tako v Kopru kot v Gorici.⁵⁶ Marusig navaja, da so ženskam, ki bi skušale uiti iz zaprtih hiš (te so se v tretjem mesecu epidemije začele označevati z belimi križi), v Gorici pretili s palicami. Fino celo špekulira, da so številni ljudje v Kopru v resnici preminili zaradi lakote (in žeje),⁵⁷ ki je bila posledica te rigidne prakse,

⁴⁹ Le-to je v svojem diplomskem delu analizirala A. Kajin (gl. Kajin: *Epidemija*, str. 117).

⁵⁰ Morelli: *Istoria*, str. 181.

⁵¹ Če upoštevamo, da se je število prebivalcev obeh mest gibalo okrog 4.000 (za Gorico prim. Morelli: *Istoria*, str. 181; za Koper gl. Benussi: *Frammento*, str. 998 ter tudi Bratož: *Peste*, str. 84).

⁵² Kot prvi primer kuge se sicer povsod navaja vpis v mrliško knjigo 19. septembra 1630, kjer je naveden Francesco Garella iz Benetk (umrl je v hiši Marca Mazolenija, in sicer nepričakovano, zato ni prejel niti poslednjih zakramentov), konec meseca pa je tu umrla Mazolenijeva hčerka, ki se je vrnila iz Benetk (ŽAK, mrliška knjiga I, 1616–1630). V tej isti hiši (v četrti sv. Martina) je namreč izpričanih prvih šest uradnih žrtev kuge, ki pa na seznamu umrlih niso imenovane, niti ni datirana njihova smrt (gl. AST, AAMC, M/1088, f. 91). Vendar Fino omenja zlatarja Giovana Micheleja, pri katerem naj bi se že 19. julija 1630 pojavila črna oteklina, značilna za kugo (gl. Cossar: *L'epidemia*, str. 179). Zapis v mrliški knjigi potrjuje smrt Giovannija Michiela, ki naj bi umrl 11. avgusta, a je že 27. in 31. julija prejel poslednje zakramente (ŽAK, mrliška knjiga I, 1616–1630). Morda je verjetnost, da je šlo tu res za kugo, manjša, ker je od pojava bolezni do smrti očitno preteklo več tednov.

⁵³ Točnih podatkov o umrlih v prvih mesecih epidemije ne poznamo, zato tu niso prikazani; po Benussiju (*Frammento*, str. 1001) je v času od septembra do decembra 1630 skupno umrlo 83 oseb.

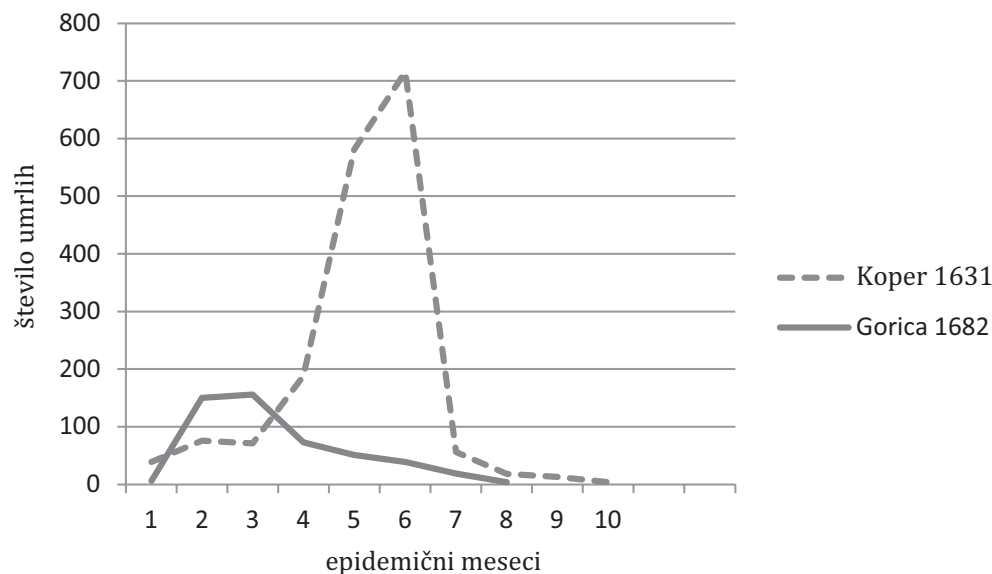
⁵⁴ Prim. Jelinčič: *Črna smrt*.

⁵⁵ V času kužne nevarnosti je v Istri še posebej hudo škodo trpela trgovina s soljo zaradi prepovedi trgovanja, ki so jo določile habsburške dežele. Kljub temu se med koprsko epidemijo obsežno poroča denimo o povečanju tihotapljenja soli, ki so ga sprožile restrikcije (Senato mare. V: *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, vol. XIII, 1897).

⁵⁶ Ravno tako so v obeh mestih obolele (to je veljalo predvsem za manj premožne, ki naj ne bi imeli pogojev za izolacijo na svojem domu, kar je bila praksa predvsem v italijanskem prostoru; prim. Slack: *Responses to Plague*, str. 151) odvedli v dislociran lazaret izven mesta. Koprski se je nahajal na območju današnjih Bertokov (gl. npr. Tommasich: *Il santuario*), goriški pa na štandreškem polju (gl. npr. Waltritsch: *Prvi goriški*; Jelinčič: *Črna smrt*).

⁵⁷ Da sta tega leta kuga in lakota sovpadali, potrjuje tudi Ivetic: *La peste*, str. 182, razvidno pa je zlasti iz poročil podestатов, ki so že pred epidemijo poročali o hudem pomanjkanju v deželi, tudi zaradi omejevanja trgovine s Kranjsko, zaradi česar se je močno čutilo pomanjkanje žita (Senato Mare. V: *Atti e memorie*, vol. XIII, 1897). Ravno tako hudo pomanjkanje med kugo opisuje providur v Istri, Nicolo Surian (Relazioni di provveditori veneti in Istria. V: *Atti e memorie*, vol. V, 1889, str. 140ss.). Tudi v Gorici bi zaradi zaustavitve trgovine skoraj prišlo do hude lakote, vendar so si zadnji trenutke zagotovili oskrbo z živežem iz sosednjih dežel (Jelinčič: *Črna smrt*, str. 120).

Graf 1: Dinamika koprške in goriške epidemije kuge v 17. stoletju (umrljivost po epidemičnih mesecih)

Op.: V Gorici gre za mesece od junija do decembra 1682 ter januar 1683; za Koper so prikazani meseci od februarja do novembra 1631 (podatki: Marusig, ter Benussi: *Frammento*, str. 1001).

ne pa kuge same. Vzpostavljenih izrednih pravil sicer niso vsi dosledno upoštevali.⁵⁸ Da je bil že strah pred sekvestracijo velik, dokazuje tudi dejanje neke Koprčanke, ki je – potem ko je za kugo umrl njen sosed, nekaj predmetov odnesla k sestri v drugo mestno četrt, s čimer je sprožila val ogorčenja med njenimi prebivalci,⁵⁹ ki so se bali, da se bo bolezen razširila tudi tja. Podobno so v času goriške epidemije javno kaznovali neko žensko, ki je kradla reči iz okužene hiše, tako da je bila obešena z rokami za hrbtno.⁶⁰ V teh primerih je pomembno vlogo igral neformalni družbeni nadzor (npr. v okviru posameznih sosesk), ki je kompenziral težavno vzdrževanje formalnega nadzora v času epidemičnega kaosa. V kolikšni meri je neposlušnost prebivalcev botrovala hitremu širjenju bolezni, je seveda težko ugotovljati, saj je bila mobilnost znotraj mesta zelo živahna.

Pri obeh kronikah je v manjši meri prisotno tudi moraliziranje oziroma odnos do moralno (ne)sprejemljivega vedenja med epidemijo. Pri Marusigu je zajeto denimo v opisih človeka, ki se ni želel pokesati, moža in žene, ki sta skupaj v dobrem in slabem, primera bogokletnosti, nespametnih žensk, ki kljub prepovedi zapuščajo hiše, prikaza javnega kaznovanja tatice, ki je kradla iz okuženih hiš idr. Na drugi strani je pri Finu opisano splošno neupoštevanje navodil med epidemijo, ki pa ga pisec sprejema z določeno mero razumevanja do posebnih okoliščin, ki so tako vedenje opravičevale.

Razvidno je, da so med epidemijami kuge v tem času največ skrbi povzročali tesni stiki med ljudmi in rokovanje z domnevno okuženimi predmeti, zato je bila večina restrikcij (izolacija okuženih, v Gorici izvajanje maš na prostem, v Kopru so na trgu zbrani ljudje ob naznanilih podestata in glasovanju za zdravstvene predstavnike med seboj oddaljeni za korak⁶¹) usmerjena v prepreče-

⁵⁸ Tudi Fino navaja, da se ljudje med epidemijo pravzaprav niso veliko menili za ukaze in zagrožene kazni v primeru njihovega neupoštevanja (Cossàr: *L'epidemia*, str. 182).

⁵⁹ O tem (in drugih primerih kaznivih dejanj v času kuge) gl. Bratož: *Kuga*; gl. tudi npr. Carmichael: *The Uses*, str. 145, ki opozarja na posebne načine sramotenja za sanitarne prestopke.

⁶⁰ Gl. Marusig v Cergna: *Il diario*.

⁶¹ Gl. Cossàr: *L'epidemia*.

vanje omenjenega. V novoveških predstavah je bil *koncept okuženja* sicer prisoten v obliki dveh prevladujočih teorij o širjenju bolezni – miazmatične teorije s kužnim zrakom na eni in kontagiozne teorije na drugi strani, ki je nevarnost prenašanja bolezni videla predvsem v neposrednem stiku (z bolnikom oziroma z njim povezanim predmetom), razumeti pa je treba, da sta teoriji v kolektivnem pojmovanju obstajali skupaj.⁶² Tudi v času po Fracastorovi teoriji o kužnih »klicah« iz leta 1546 se je nocija kužnosti še vedno tesno prepletala tudi z miazmo.⁶³ Prenašanje bolezni je tako v kolektivnem imaginariju obstajalo v različnih oblikah; bodisi prek neposrednega stika, na daljavo (zlasti preko zraka) ali prek posrednikov – »nečistih« predmetov.⁶⁴ Skladno s temi predstavami so se oblikovali tudi preventivni ali krizni ukrepi v času epidemij, obenem so te predstave usmerjale kolektivne strahove, na primer pred rečmi, ki so bile dovtetnejše za prenos okužbe, na primer tkaninami.⁶⁵

Ker tedanja znanost še ni poznala učinkovitega odgovora na preprečevanje in zamejevanje, kaj šele zdravljenje kuge, je bila naravna posledica strahu – za tiste, ki so imeli možnost umika – gotovo beg iz okuženih ali ogroženih krajev. Finovo pričevanje govori o tem, da je iz Kopra kmalu po začetku kuge odšlo veliko predstavnikov višjega sloja,⁶⁶ pa tudi Marusig navaja, da je veliko plemičev zapustilo Gorico že konec junija 1682 ob prvih novicah o kugi v Šempasu.⁶⁷ Čeprav so se številni pogosto umaknili na domnevno varnejše podeželje, se je bolezen velikokrat širila tudi izven⁶⁸ mest.

*Grb plemiške družine Fini, ki ji je pripadal tudi pisec koprške kužne kronike (Cherini: *Catalogo delle armi in pietra esistenti in Capodistria*).*

⁶² Prim. Cipolla: *Miasmi*, str. 14. O pojmovanjih okuženja, ki se v več različicah nadaljuje vse do vznika bakteriologije, gl. tudi Bratož: *Bledolična vsiljivka*.

⁶³ Gl. npr. Bashford, Hooker: *Contagion*, str. 16.

⁶⁴ Gl. npr. Grmek: *Il concetto*, str. 265; gl. tudi Cipolla: *Miasmi*, str. 14.

⁶⁵ Med 'klicenosne' snovi so namreč prištevali tkanine (volna, bombaž ...), vrvi in snovi živalskega izvora (dla-ka, kože, perje ...), kjer naj bi se zaradi hrapavosti ali poroznosti kužnina 'oprijela' materiala in je mehansko ni bilo mogoče odstraniti (o tem gl. tudi Bratož: *Kuga*).

⁶⁶ Zaradi nepopolno ohranjenega popisa prebivalcev sicer ni mogoče določiti, kolikšen delež plemstva je ostal v mestu. Omeniti sicer velja, da so beneške oblasti podstatom zapovedale, da morajo ves čas reševanja epidemične krize ostati v mestu, lahko pa na varno pošljejo svoje družine (gl. Senato Mare, 21. junij 1631 in 19. julij 1631, v: *Atti e memorie*, XIII, 1897).

⁶⁷ Marusig v Cergna: *Il diario*, str. 60; Jelinčič: *Črna smrt*, str. 117.

⁶⁸ V goriškem primeru je epidemija dosegla tudi okoliške kraje Renče, Vrata, Čepovan in bližnji Solkan, v katerem so umrle 104 osebe (prim. Marusig, ki jih sicer poimensko navede le 85, v Cergna: *Il diario*, str. 262), na obse-

Teme, ki se jih pisca koprške in goriške kužne 'kronike' lotevata v svojih zapisih in upodobitvah, so različne posledice nenadnega množičnega umiranja. Marusig izpostavlja osebne usode tako vsakdanjih, preprostih kot družbeno pomembnejših oseb, čeprav sledi bolj faktografskemu in distanciranemu poročanju o dejstvih, a naslika tudi prizore vsakdanjega dogajanja in tesnobo ljudi ob umiranju ali odhodu v lazaret ... Fino (čeprav smo zaradi neohranjenosti žal prikrajšani za precejšen del njegovega besedila) omenja nezmožnost dostojnega pokopavanja pokojnih,⁶⁹ razpadanje človeškega telesa, kaos/nered ob izbruhu epidemije, kolektivni strah, medicinsko nemoč ... V njegovem besedilu so posebej grozljive podobe posledic množičnega umiranja, saj Fino omenja, da so trupla umrlih za kugo (ker je bilo grobarjev⁷⁰ premalo) čakala na pokop pet dni, včasih celo enkrat več, zaradi česar se je, ob poletni vročini, širil hud smrad, kar pa je bil obenem odsev groze nad tem, da so bile ključne družbene ter religiozne implikacije in funkcije pokopa v zahodni krščanski kulturi med kugo pod velikim vprašajem.⁷¹ V običajnih razmerah je namreč šlo za proces, povezan s častjo;⁷² smrt in pokop pa sta bila nekaj, na kar se človek pripravi (pomen dobre smrti), tako umiranje kot pogreb pa sta imela točno določeno ritualizirano obliko. V tako hudih epidemijah je bil družbeni red tudi v tem smislu močno kompromitiran in zdi se, da je prav ta kaotičnost ljudi najbolj vznemirjala in strašila.

Zaključek

Prek dveh pričevanj, nastalih izpod peres ljudi, ki so doživeli in preživeli epidemijo kuge, je bilo torej mogoče pogledati v življenje dveh mest, v trenutku nastajanja izrednih razmer v času hude eksistenčne ogroženosti. Giovanni Maria Marusig in Fabio Fino sta o kugi pisala kot člana svoje skupnosti in kot izvajalca svoje poklicne funkcije. Čeprav je bila pri enem neposredna vpletenost v tragiko epidemije močnejša, se oba usmerjata na bolj formalno opisovanje zunanjega dogajanja in kolektivno zgodbo o epidemiji, njunega osebnega doživljanja skozi izražanje čustev pa skorajda ni zaznati. Kljub temu v obeh pričevanjih srečujemo kulturne imaginarije, povezane s kolektivnimi strahovi pred umiranjem, a tudi nedostojnim pokopom, in omejevanjem gibanja zaradi protikužnih ukrepov. Sekvestracija in izogibanje stikom (z ljudmi in rečmi), ki sta

žnem koprskem komunskem teritoriju pa naj bi po poročilih podestata (čeprav ob odsotnosti arhivskih podatkov, ki bi to lahko potrdili) skupno terjala okrog 3.000 življenj (prim. Ivetic: *La peste*, str. 174; *Relazioni dei podestà e capitani di Capodistria*, v: *Atti e memorie*, vol. VII, 1891). Če so te ocene realne, je bil to za koprsko podeželsko zaledje, ki je tri leta pred epidemijo štelo približno 4.000 prebivalcev (prim. Di ottanta Podesta'-Capitani di Capodistria e delle loro Relazioni, v: *La Provincia*, X, n. 8, 16. april 1876), zelo velik udarec. Morda realnejša je navedba zdravstvenega nadzornika (*provveditore*) v Istri, Nicolaja Suriana, ki ocenjuje, da se je število podeželskega prebivalstva po kugi zmanjšalo za tretjino (*Relazioni di provveditori veneti in Istria*, v: *Atti e memorie*, vol. V, 1–2, 1889, str. 141).

⁶⁹ Poleg strahu pred nenadnim umiranjem je bil ta strah posebej izrazit tudi v starejših novoveških zapisih o kugi, denimo v Gavardo: *Le lagrime*.

⁷⁰ 'Pizzigamorti', ti zloglasni izvajalci nadvse nehvaležnega opravila, večinoma predstavniki nižjih slojev, so obstajali kot stalna služba Beneške republike, lahko pa so bili tudi, kar je bila pogosta praksa, kot delavci (običajno iz drugih krajev) začasno najeti med epidemijami (Stevens Crawshaw: *Plague Hospitals*, str. 196 ss.). Beneške grobarje so najeli tudi med epidemijo v Gorici, pri čemer je posredoval cesarski veleposlanik grof Thurn (gl. Marusig v: Cergna: *Il diario*; prim. Gaddi: *Sanità pubblica*). Zanimivo je sicer, da so se v Gorici za pomoč (potrebe po zdravnikih in grobarjih) najprej obrnili prav na Benetke, ne pa na namestništvo v Gradcu; tej odločitvi je na eni strani botrovalo dejstvo, da je tam bil grof Thurn, na drugi pa dobro razvita beneška zdravstvena organizacija (Gaddi: *Sanità pubblica*, str. 239), verjetno pa tudi ključna (vojaško in zdravstveno) strateška pozicija Gorice na meji med beneškimi in habsburškimi deželami.

⁷¹ Stevens Crawshaw: *Plague Hospitals*, str. 184.

⁷² Ibid.

bila v 17. stoletju prisotna tako v Kopru kot v Gorici, namigujeta na pojmovanje okuženja, ki je imelo močno ozadje v tedanji kontagiozni (in manj v miazmatični) teoriji. Dopolnilni viri z nominativnimi navedbami umrlih so omogočili tudi numerično uokvirjenje posledic kuge v obeh, sicer številčno primerljivih urbanih skupnostih; tako je Gorica izgubila okrog 12 %, Koper pa gotovo več kot 40 % prebivalcev. Resnosti izredne situacije sta se zavedala tudi pisca sama, zato sta verjetno želela, da se njuna zapisa ohranita v spomin in opomin naslednjim generacijam.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AST – Archivio di Stato di Trieste (AST), Antico archivio municipale di Capodistria (AAMC), mikrofilmi.

ŽAK – Župnijski arhiv Koper (krstne, poročne in mrliške knjige).

OBJAVLJENI VIRI

Di ottanta Podesta' – Capitani di Capodistria e delle loro Relazioni. V: *La Provincia* X, n. 7, 1. april 1876.

Gavardo, Domitio: *Le lagrime di Capodistria et la penitenza del popolo, con una lettera al Padre dell'autore*. Venezia, 1555.

Relazioni dei podestà e capitani di Capodistria. V: *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* VIII, vol. VII (1891), 1–2, str. 279–353.

Relazioni di provveditori veneti in Istria. V: *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* VI, vol. V (1889), 1–2, str. 85–154.

Senato mare. V: *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XIII (1897).

Tommasini, Giacomo Filippo: De Commentarij storici-geografici della Provincia dell'Istria. V: *Archeografo Triestino* IV (1837), str. 1–554.

LITERATURA

Alfani, Guido: Plague in seventeenth-century Europe and the decline of Italy: an epidemiological hypothesis. V: *European Review of Economic History*, junij 2013, str. 408–430.

Bashford, Alison, Hooker, Claire (ur.): *Contagion. Historical and Cultural Studies*. London – New York: Routledge, 2001.

Benussi, Bernardo: Frammento demografico. V: *Miscellanea di studi in onore di Attilio Hortis*. Trieste, 1910, str. 985–1021.

Bertoša, Slaven: La peste in Istria nel medio evo e nell'eta' moderna (il contesto europeo delle epidemie). V: *Atti CRS XXXVII* (2007), str. 121–159.

Bianco, Furio: *Krvavi pust 1511: kmečki upori in plemiške fajde v Furlaniji med 15. in 16. stoletjem*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2011.

Bratož (Železnik), Urška: Zamejevanje epidemij kuge v pristaniških mestih severnega Jadrana: primerjava med beneško Istro in Avstrijskim primorjem v 18. stoletju. V: *Povijesni prilozi* 32 (2013), 45, str. 313–331.

Bratož (Železnik), Urška: Kuga in prestopki zoper zdravje: iz fragmentov sodnih procesov (Koper, 1630–31). V: *Acta Histriae* 23 (2015), št. 4, str. 713–734.

Bratož (Železnik), Urška: Peste sul e oltre il confine asburgico-veneto: un'epidemia per ricostruire la popolazione (Capodistria, 1630-31). V: *Popolazione e storia* 16 (2015), št. 2, str. 73–94.

Bratož, Urška: *Bledolična vsiljivka z Vzhoda: kolera v severozahodni Istri (1830–1890)*. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče - Založba Annales ZRS Koper, 2017.

Carmichael, Ann G.: The Uses of Memory in Renaissance Epidemics. V: *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences*, vol. 53 (1998), n. 2, str. 132–160.

Cergna, Maria Cristina (ur.): *Il diario della peste di Giovanni Maria Marusig (1682): edizione del testo e delle illustrazioni originali dell'autore*. Mariano del Friuli: Edizioni della Laguna, 2005.

Cicuta, Lucilla: Giovanni Maria Marussig e il suo Giornale della peste del 1682. V: *Studi Goriziani* 4 (1926), str. 63–135.

Cipolla, Carlo Maria: *Miasmi ed umori*. Bologna: Il Mulino, 1989.

Cipolla, Carlo Maria: *Cristofano e la peste*. Bologna: Il Mulino, 2004.

Cohn, Samuel K.: *The Black Death Transformed: Disease and Culture in Early Renaissance Europe*. London: Arnold, New York: Oxford University Press, 2003.

Cossar Ranieri Mario: L'epidemia di peste bubbonica a Capodistria negli anni 1630 e 1631. V: *Archeografo triestino*, 3a ser., vol. 14 (1928), str. 177–192.

de Franceschi, Carlo: *L'Istria*. Parenzo: Tipografia di Gaetano Coana, 1879.

Ell, Stephen R.: Three days in October of 1630: Detailed Examination of Mortality During an Early Modern Plague Epidemic in Venice. V: *Reviews of Infectious Diseases* 11 (1989), št. 1, str. 128–141.

Erceg, Ivan: Dva i pol stoljeća kretanja stanovništva Istre (1554-1807). V: *Gunjačin zbornik: u povodu sedamdesete godine života i četrdeset i pete godine znanstvenog rada* (ur. Ivan Erceg). Zagreb, 1980, str. 229–250.

Gaddi, Mauro: Sanità pubblica e pestilenza a Gorizia nel 1682-83. V: *Gorizia barocca: una città italiana nell'impero degli Asburgo*. Monfalcone (Go): Edizioni della Laguna, 1999, str. 237–246.

Golec, Boris: Kužne epidemije na Dolenjskem med izročilom in stvarnostjo. V: *Kronika* 49 (2001), št. 1/2, str. 23–64.

Grmek, Mirko Dražen: Il concetto di malattia. V: *Storia del pensiero medico occidentale, vol. 2. Dal Rinascimento all'inizio dell'Ottocento* (ur. Mirko Dražen Grmek). Roma - Bari: Laterza, 1996, str. 259–289.

Ivetic, Egidio: La peste del 1630 in Istria: alcune osservazioni sulla sua diffusione. V: *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, 1996, str. 171–194.

Ivetic, Egidio: *La popolazione dell'Istria nell'età moderna: lineamenti evolutivi*. Fiume: Unione Italiana, Trieste: Università Popolare, Rovigno: Centro di Ricerche Storiche, 1997.

Jelinčič, Zdravko: Črna smrt v Gorici leta 1682: iz dnevnika Ivana Marija Marušiča. V: *Kronika* 2 (1954), št. 2, str. 115–121.

Kajin, Ana: *Epidemija kuge v Gorici leta 1682 v luči dnevniških zapisov Giovannija Marie Marusiga: diplomsko delo*. Koper: Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, 2011.

Keyte, Brenda, Brown, Peter (ur.): The London of Samuel Pepys.

Kramar, Janez: Slovenska Istra v boju z epidemijami. V: *Pomorska medicina, V: Naučne rasprave*, 1990, str. 27–32.

Kramar, Janez: Epidemije v slovenski Istri. V: *Zgodovinski časopis* 49 (1995), št. 1, str. 99–112.

Makuc, Neva: *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.

Marušič, Branko: Ivan Marija Marušič (1641–1712). V: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino* 12 (1964), zv. 2, str. 120–127.

Morelli di Schönfeld, Carlo: *Istoria della Contea di Gorizia in quattro volumi compresavi un Appendice di note illustrative*. Vol. I-II. Gorizia: Premiata tipografia Paternolli, 1855.

Naldini, Paolo: *Cerkveni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Ko-*

per. Redakcija: D. Darovec. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Znanstveno-raziskovalno središče RS, Škofija, 2001.

Pillon, Lucia: Giovanni Maria Marusig, un profilo biografico. V: *Gorizia barocca: una città italiana nell'impero degli Asburgo*. Monfalcone (Go): Edizioni della Laguna, 1999, str. 326–335.

Polese, Bruno: La peste di Cividale: aspetti economici e sociali. V: *Quaderni Civildalesi* (1991), št. 18, str. 81–102.

PSBL: *Primorski slovenski biografski leksikon*. 10. snopič. Gorica, Goriška Mohorjeva družba, 1984.

Rutar, Simon: *Poknežena grofija Goriška in Gradiščanska*. Ljubljana, Matica Slovenska, 1892–1893.

Schiavuzzi, Bernardo: Le epidemie di peste bubbonica in Istria. V: *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, vol. IV (1888), fasc. 3-4, str. 423.

Schönhorn, Manuel: Defoe's Journal of the Plague Year Topography and Intention. V: *The Review of English Studies*, vol. 19 (1968), n. 76, str. 387–402.

Seager, Nicholas: Lies, Damned Lies, and Statistics: Epistemology and Fiction in Defoe's »A Journal of the Plague Year«. V: *The Modern Language Review*, vol. (2008), n. 3., str. 639–653.

Slack, Paul: Responses to Plague in Early Modern Europe: The Implications of Public Health. V: *Social Research*, vol. 55 (1988), n. 3, str. 433–453.

Steffè, Mario: *Libera nos a malo = Liberaci dal male = Reši nas hudega: la peste di Capodistria del 1630-1631 fra storia e devozione popolare = kuga v Kopru v letih 1630–1631 med zgodovino in ljudsko pobožnostjo*. Koper: Skupnost Italijanov 'Santorio Santorio', 2020.

Stevens Crawshaw, Jane L.: *Plague Hospitals. Public Health for the City in Early Modern Venice*. Farnham (Surrey) - Burlington (VT), Ashgate, 2012.

Tomalin, Claire: *Samuel Pepys: The Unequalled Self*. Penguin UK, 2003.

Tomažič, Janez, Strle, Franc: *Infekcijske bolezni*. Ljubljana: Združenje za infektologijo, Slovensko zdravniško društvo, 2014.

Tommasich, Andrea: *Il santuario della beata vergine delle grazie di Smedella nel suburbio di Capo d'Istria: memorie storiche con note di Gedeone Pusterla*. Ristampa anastatica. Trieste: »Fameia capodistriana«, 1996.

Travner, Vladimir: *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana: Življenje in svet, 1934.

Umek, Ema: Kuga na Štajerskem v letih 1679-1683. V: *Kronika* 6 (1958), št. 2, str. 80–84.

Viggiano, Alfredo: Note sull'amministrazione veneziana in Istria nel secolo XV. V: *Acta Histriae* 2 (1994), št. 3, str. 5–20.

Waltritsch, Marko: Prvi goriški kronist Giovanni Maria Marusig in njegovi opisi nasilnih smrti v Gorici v 17. stoletju. V: *Množične smrti na Slovenskem*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1999, str. 189–200.

Zorzi, Alvise: *Venezia, Repubblica di terra e mare*. Milano: Touring Editore, 2002.

SUMMARY

A MAN IN THE GRIPS OF AN EPIDEMIC: EXPERIENCING PLAGUE IN KOPER AND GORICA IN THE 17TH CENTURY

The paper observes the experience of the plague and its consequences in Koper and Gorica through reports from the 17th century. In the time of epidemics, although both towns pertained to different political surroundings, the connections among lands and states intensified. Both urban populations were comparable in their numbers and the rare "first hand" testimonies were both created by authors quarantined in infected towns. Narrative sources (memoirs,

journals, chronicles...) are especially valuable for the research of epidemics. They portray an individual and the society in the swirl of a state of emergency, where one can perceive collective emotions triggered by the epidemics and changes of the social order. The author examined the chronicles of the Koper syndic Fabio Fino concerning the epidemic of 1630/31 and the journal of Giovanni Maria Marusig, a priest in Gorica, concerning the plague in 1682/83. The paper tries to observe how the chroniclers' positions, functions and personal involvement affected their reports and at the same time examines the implemented measures and comparative demographic consequences of both epidemics using also other preserved sources. Qualitative and quantitative discussion of both selected epidemics of the early modern period brings at least a partial insight into the life of an infected town, shocked by massive death and all sudden changes on the social level.